

NEDEN “KÂİNATTAN SORUMLUYUZ”?

Bismillahirrahmanirrahim

Rabbimize sonsuz hamd, Efendimiz'e salat, âl ve ashâbına selâm olsun

Sürekli gündemde olan, hakkında birçok şey yazılmış, söylenmiş bir konuda yazarken farklı bakış açıları ile yaklaşmadığı ve konunun farklı boyutları gösterilmediği sürece tekrara düşüleceği açıktır. Biz böyle bir tehlikenin farkında olarak yüce dinimizi ve kültürümüzü ilgilendiren güncel konulara dair yayınladığımız seri çalışmaların dördüncüsünde özellikle son yıllarda dünya gündemine oturan ÇEVRE konusunu farklı boyutlarıyla değerlendirmeye karar verdik.

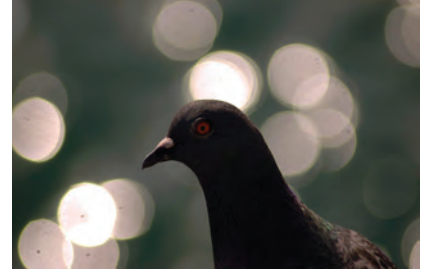
“Kainattan Sorumluyuz” ifadesi ilk bakışta çok iddialı bir başlık olarak görülebilir; neden “Çevremizden Sorumluyuz” demediğimiz sorulabilir. “Çevre” denince ilk aklımıza gelenler çöpler, atıklar ve küresel ısınma gibi en yakınımızda olan ve hemen hissettiğimiz sorunlar olacaktır. Bu, konunun bir boyutunu oluşturmakla birlikte biz, kendimize biraz daha geniş bir ufuk belirledik. Kelâmî, felsefî, ahlâkî, fikhî, tarihi, sanatsal, güncel ve pratik gibi birçok yönden bakış yapabileceğimiz bir alanı, insan yaşayışına etkide bulunan, onu çevreleyen alan olarak kâinatı içeren bir dosya hazırlamak istedik. Bu anlamda “Çevre” kelimesi bizim ele almak istediğimiz konuları kapsayıcı olmayacaktı. Kâinattan kastımız da en yakınımızdan başlayarak en uzağımıza kadar içerisinde yaşamımızı sürdürdüğümüz, bundan dolayı sorumluluğunu üstlendiğimiz varlıklar ve olaylar dünyasıdır.

Uzun bir ön çalışma ile belirlediğimiz dosyamız 32 makaleden oluşmaktadır. Dosyamıza Şinasi Gündüz'ün dinlerin çevreye bakışını sunduğu makale ile başlıyoruz. İnsanın çevreye karşı davranışının şekillenmesinde dinî-ahlâkî öğretinin etkisinin anlatıldığı “Çevre-Ahlâk İlişkisi” isimli makalemiz tabiata karşı sorumluluklarımızın çerçevesini üç ana başlıkla çizmektedir. “Kâinattaki Denge ve Hikmeti Anlatan Âyetlerden Seçmeler”, “Hz. Peygamber'in Çevre Duyarlılığı”, “Fıkıh Kültüründe İhtiyaç ve İmkân”, “Kur'an ve Hadislere Dayanarak Bir Çevre Ahlâkî Teorisi Oluşturulabilir mi?” başlıklı yazılar makalelerimizden bazılarıdır. “Sufî Dilinde Bilgi ve Aşk” makalesini okurken dinlenmiş olacaksınız. Tasavvufî boyutla devam etmek isterseniz “İslâm'ın Çevre Anlayışının Ana Meselesi Olarak Fıtratı Korumak” ve “İbnü'l-Arabî'ye Göre İnsanın Hilâfeti” makaleleri tam size göre... Çevre Bakanımız Veysel Eroğlu, İstanbul İl Çevre Müdürü Mehmet Emin Birpınar, İbrahim Özdemir, Kenan Gürsoy, Orhan Kural, Nasuh Mahruki ve Murat Pay ile farklı açılardan gerçekleştirdiğimiz söyleşiler, dosyamızın zevkle okunacak, rahatlatıcı bölümlerini oluşturmakta. Cemal Gülas'ın doğanın insan hayatına yaptığı etkileri anlatan denemesi ve Fatma K. Barbarosoğlu'nun biriktirmek ve dağıtmayı anlattığı denemesi dosyamızın diğer renklerinden. Ömer Lütfü Mete ise “Medya ve Kirlilik” isimli yazısında kirliliğe farklı bir bakış getirmekte. “Çevrecilik Tarihi ve Türkiye'de Çevre Örgütleri”, “Çevre Sorunları”, “Sürdürülebilir Kalkınma Dünyayı Kurtarır mı?”, “Geri Dönüşüm” konunun teknik ve pratik yönünü oluşturan makaleler. Fetva, Portre, Arşiv, Sanat, Sinema/Kitap yazılarının da ilginizi çekeceğinden eminiz.

Beğeneceğinizi umduğumuz güzel bir dosya ile karşınızdayız.

Yayına hazırlık, tasarım ve baskı süreçlerinde katkısı bulunan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Rabbimiz işlerimizi kolaylaştırır, hayırla sonuçlandırır.

ÇEVRECİLİĞİN TARİHİ ve TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK

Kerim YATĞIN
İmam-Hatip

□ İnsanlar hayat içerisinde, hava, su, toprak gibi cansız varlıklarla, hayvanlar ve bitkiler gibi canlı varlıkların tümüyle fiziksel, kimyasal, biyolojik ilişkileri sayesinde yaşamalarını sürdürebilirler. Doğal denge evrende bulunan her türün kendi işlevini tam anlamıyla yerine getirebilmesi ile doğru orantılıdır. Bazen doğal afetlerle bu denge sekteye uğrasa da doğa yeniden kendine özgü bir denge oluşturup kendini yenileyebilir. Ancak sanayi devriminden sonra insanoğlu doğa dengelerini düzelmeyecek şekilde bozmuş; iklim değişimi, kirlenme, çölleşme, toprak kaybı, ormanların yok olması gibi pek çok çevre sorununa yol açmıştır.

İnsanlar zaman zaman kendi menfaatleri için toplumu ve diğer canlıları yok sayabilmektedir. Özellikle sömürgecilikle beraber gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin doğal hayatına büyük zarar vermişlerdir. Genel bir ifadeyle dünya nüfusunun dörtte biri dünya kaynağının dörtte üçünü kullanmaktadır. ABD, Rusya ve Japonya'nın Sibiryaya da Udege kabilesinin yaşadığı alanlarda doğal dengeyi bozacak şekilde aşırı ağaç kesimleri, Amazonlar'da petrol arayan şirketlerin yerli halkın hayat dengesini bozması, Tayvan'ın nükleer atıklarını yıllarca

Yami yerli halkının yaşadığı Orkide adasına depolaması gibi örnekler çoğaltılabilir.¹

İnsanoğlunun çevreye olan ilgisi insanlık tarihi kadar eskidir. Çevrecilik ile ilgili elimizde bulunan ilk örneklerden Tebtinus Papiri (M.Ö. 3. yy) adıyla bilinen Mısır piramitlerinin birinde bulunan bir belgede, toprağın nasıl korunacağı, tarlaların en verimli şekilde nasıl ve ne zaman sulanması gerektiği ayrıntılı olarak verilmiştir. M.S. I. yüzyıl'da Romalı Tacitus barajların akarsu ekosistemine zarar verdiğini söylemiş, 1664'te John Evelyn, XVIII. yy'da Linneaus gibi çevreciler çıkmıştır. Tarihin her döneminde doğaya olan bu ilgi artarak devam etmiştir.²

İslâm tarihinde ise "temizliğin imanın yarısı³ olduğunu" söyleyen Hz. Peygamber bilhassa insanların istifade ettiği gölgelikler ve yolları kirletmek suretiyle insanlara rahatsızlık veren kimsenin lâneti hak ettiklerini ifade etmiştir.⁴ Hz. Peygamber ve onun ardından gelen müslümanlar ve özellikle Osmanlılar, çevre konusunda daima hassasiyetlerini muhafaza etmişlerdir. Edirne sokakları ile alakalı 1539 yılına ait bir nişân-ı hümayûnda dükkan ve evlerin temiz tutulması, vâki olan çöplerin temizlenmesi istenmektedir. Sokaklarda bulunan çöplerin en yakın evin

sorumluluğunda olduğu ve bu hane sahiplerine temizletirilmesi, çöpler kendilerine ait değilse çöp sahiplerinin bulunup temizletirilmesi gerektiği belirtilmiştir. 25 Temmuz 1886 tarihli hükümde, Kale-i Sultâniye havzasının bozulmasına yol açan atmış bin zira' miktarı bataklığın kurutulmasında emeği geçenlerin taltif edilmeleri istenmektedir.⁵ Osmanlı arşivlerinde bulunan benzeri belgelerin çokluğu konuya verilen önemi göstermektedir.

Modern anlamda çevreyi koruma ile ilgili ilk oluşumlar İngiltere ve ABD başta olmak üzere XIX. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda İngiltere'de Alpçilik Kulübü (1857), Kraliyet Kuşları Koruma Derneği (1865), ABD'de ise Apalachian Dağcılık Kulübü (1876), Sierra Kulüp (1892) kurulmuştur. Bu ilk dönem hareketler ekolojik bir çevre hareketinden ziyade doğayı koruma ile ilgilidir.

Bilim ve teknolojiye dayalı sanayi ve endüstri üretiminin doğurduğu tahribatın geri dönülmez bir hal aldığı ancak 1960'lı yıllarda anlaşılmaya başlanmıştır. Gelişmek-

te olan ülkelerin endüstri alanında hızla ilerlemesi küresel bir çevre sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu konudaki ilk uyarılar bu yıllara rastlamaktadır. Çevre konusu ile ilgilenen ilk uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler, 1969 yılında çevre koruması antlaşması yapılması gerektiğini duyurmuştur. Yine 1970'li yıllarda Avrupa ülkeleri (Avrupa Konseyi ve OECD çatısı altında) bu konularda çeşitli çalışmalar başlatmıştır. 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda dünyada yaşam ortamı, ilk kez küresel düzeyde ele alınmış ve bu konferans, çevre

İnsanlar zaman zaman kendi menfaatleri için toplumu ve diğer canlıları yok sayabilmektedir. Özellikle sömürgecilikle beraber gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin doğal hayatına büyük zarar vermişlerdir. Genel bir ifadeyle dünya nüfusunun dörtte biri dünya kaynağının dörtte üçünü kullanmaktadır.

tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Konferansa katılan 113 ülke Stockholm Deklarasyonu ile uluslararası bir işbirliği başlatmıştır.⁶ Ancak bu konferansta gelişmekte olan ülkeler, çevre sorunlarının nedeni olarak gelişmiş ülkeleri göstermiş ve maliyetin onlar tarafından karşılanması ge-

rektiğini savunmuşlardır.

60'lı yıllardaki çevre hareketleri öncelerden farklı olarak doğal çevreyi korumanın yanı sıra siyasi ilgileri ve ideolojileri de barındırmıştır. 1979 yılında Almanya'da ana çizgisi çevrecilik olan Yeşiller Partisi kurulmuştur. Böylelikle çevre hareketi siyasî arenada da kendine yer bulmuştur. Yeryüzü Dostları (Friends of the Earth) ve Greenpeace (Yeşil Barış) gibi örgütler korumacı tavırlarının yanı sıra nükleer enerji, sanayi kirliliği, asit yağmurları gibi sorunlar üzerinde temel toplumsal değişimden yana tavır almışlar, siyasi erkin çevre politikalarını sorgulayarak eylemi ön plana çıkarmışlardır. 1970'li yıllarda enerji krizi ve çevre sorununun gündelik hayatta hissedilmesi çevre hareketlerine verilen desteğin artmasına yol açmıştır.⁷ Örneğin 1975'te altı bin üyeye sahip Greenpeace'in bugün yüzün üzerinde ülkede üç milyona yakın üyesi mevcuttur.

Türkiye'de Çevrecilik Hareketleri

Türkiye son yüzyılda hızlı bir gelişme ve sanayileşme süreci içerisinde. Bu süreç önümüzdeki dönemlerde de sürme eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte her vatandaşın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olduğu, çevreyi iyileştirmenin ve çevre sağlığını korumanın hem devletin hem de vatandaşın görevi olduğunun yazılması, ancak 1982 anayasasında mümkün olmuştur. Bu tarihten sonra ülkemizde çevre ile ilgili olumlu pek çok adım atılmıştır. Buna rağmen üretim, sanayi, kentleşme gibi maddi getirisi fazla olan durumlar çevre duyarlılığını gölgede bırakmıştır. Son elli yılda ülkemizde pek çok kuş, endemik balık ve memeli hayvan türü yok olmuş, yok olmayanların da nüfusu %75 azalmıştır. Özellikle doğal hayat çok büyük yara

almıştır.⁸

1972 Stockholm Konferansı Türkiye için de çevrecilik açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu ve Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu kurma görevi verilmiş, TÜBİTAK bünyesinde bir Çevre Araştırma Birimi oluşturulmuştur. Sonraki yıllarda çevre; Gıda Tarım ve Hayvancılık, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Sanayi ve Teknoloji, Orman, İskân, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları bünyelerinde kurulan kurumlarla ele alınmıştır. 1979 yılında Başbakanlık Çevre Örgütü kurulmuştur. 1982 anayasasında yer bulan çevre hak ve ödevlerini 1983 yılında 2872 sayılı çevre kanunu izlemiştir. Daha sonra Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş ve nihayet 21 Ağustos 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur.⁹

Türkiye'de çevreci sivil toplum örgütlerinin tarihi çok eskiye dayanmaz. Bu örgütlerin çoğunun kuruluş tarihlerinin 1980'li ve 1990'lı yıllar olduğu görülür.¹⁰ Bu sivil toplum örgütlerinin çoğu vakıf ve dernek şeklinde örgütlenmiştir. Bazıları valilikler gibi kamu kurumları tarafından oluşturulmakla beraber genel olarak vatandaşların bir araya gelmeleri ile oluşturulmuştur. 1970 öncesi genelde çevre ile alakalı, orman alanlarının yok olması, vasfını kaybetmiş bitki örtüsünün tarıma açılması, bunlara bağlı olarak da erozyonun ortaya çıkması gibi konular tartışılmıştır. Bu dönemden sonra artık çevre kirliliği ve diğer başka konular da çevre problemi içine dahil olmuştur.

Türkiye'de çevre ile alakalı ilk örgüt, Türkiye Ormanlılar

Derneği (1924)'dir. Bundan sonra kurulan çevre örgütleri genel itibari ile bir halk örgütlenmesinden çok belli meslek gruplarının kurdu-

Son elli yılda ülkemizde pek çok kuş, endemik balık ve memeli hayvan türü yok olmuş, yok olmayanların da nüfusu %75 azalmıştır. Özellikle doğal hayat çok büyük yara almıştır.

ğu örgütler olmuştur. 1960'lardan sonra kurulan örgütlerin tamamına yakını İstanbul ve Ankara merkezlidir. 1980'de Samsun'da kurulan Doğayı Koruma Vakfı bunun ilk istisnasıdır. 1983'te Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, o dönemdeki sanayi, endüstri ve turizm atığından kaynaklanan bazı çevre tahribatları neticesinde halkın çevre duyarlılığında bir kırılma yaşanmıştır. Çevre örgütlerinin, ülke geneline yayılarak, sayılarının hızla arttığı gözlemlenmiştir.

Çevre Örgütlerinin Amaçları ve Çalışmaları Koruma:

Tüm çevre örgütlerini temel amacı çevreyi ve doğayı korumaktır. Bunların başında bitki ve hayvanların korunması gelir. Soyu tükenmekte olan türler yaşatılmaya çalışılır. Yine doğal hayatın ve habitat alanlarının korunması amaçlanır. Fizikî çevreyi oluşturan toprak, su ve havanın korunmasına çaba gösterilir. Çarpık kentleşme, kıyıların turizm alanları ve otellerle yok edilmesi, su kaynaklarının iskana açılması ya da sanayi atıklarıyla kirlenmesi gibi faktörlerin ortadan kaldırılması için çaba sarfeder.

Bilgilendirme ve Bilinçlendirme:

Çevre örgütleri halkı çevre konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirmeye çaba gösterir. Yeni projeler üretilmesine katkı sağlayarak bilimsel olarak çevre üzerinde araştırmalar yürütür. Halkın çevre korumasına ortak olmasını sağlamaya çalışır. Özgün veya örgün eğitim alanında bilgilendirme faaliyetlerinde bulunur.

Kamuoyu Oluşturma:

Çevre dernekleri kamu ve tüzel kişilerin çevreye verdikleri zarar konusunda kamuoyu oluşturarak bu zararın önüne geçme konusunda gayret gösterir. Şayet yapılan faaliyetler çevreye zarar vermeden yapma imkanı varsa -İzmir Bergama örneğinde olduğu gibi- bunun sağlanması için kamuoyu oluşturur ve bir denetim mekanizması görevini üstlenirler.

Atık ve Geri Dönüşüm:

İnsanın bireysel olarak çevreye en çok zararı tüketime bağlı ortaya çıkan atıklarla oluşur. Öncelikle bu atıkların

Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri erozyon olarak görülmektedir. Türkiye'de en büyük ve en geniş örgütlenmeye sahip olan TEMA Vakfı'nın temel amacı erozyonla mücadeledir. Bu konudaki en önemli adım da ağaçlandırma çalışmalarıdır.

rastgele çevreyi kirletecek şekilde atılmaması gerekir. Atık maddelerin geri kazanımı, hem ekolojik hem de ekonomik açıdan önemlidir. Bunun için -ÇEVKO örneğinde olduğu gibi- atıkların geri dönüşümünü sağlayabilmek adı-

na çöplerin ayrıştırılması ve uygun şekilde depolanması, imha edilmesi veya dönüşümünün sağlanması için çalışmalar yaparlar.

Ağaçlandırma:

Türkiye'nin önemli problemlerinden biri erozyon olarak görülmektedir. Türkiye'de en geniş örgütlenmeye sahip olan TEMA Vakfı'nın temel amacı ağaçlandırma başta olmak üzere erozyonla mücadeledir. Yine bu konuda Çevre ve Orman Bakanlığının "Millî Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberliği"ni zikretmek gerekir. Bugüne kadar yapılan bu en büyük çalışma ile tüm Türkiye'de Trakya genişliğinde bir alanın ağaçlandırılması öngörülmektedir.

Hayvanlar:

Evcil ve vahşi hayvanların korunmasına yönelik faaliyetler de çevre örgütlerinin çalışma alanlarındandır. Son yıllarda en aktif çevre örgütlerinin başında sokak hayvanlarını koruma dernekleri geldiği söylenebilir. Artık sokaklardaki hayvanların bakımı barınması ve yeni sahipler edinmesi hususunda çalışmalar yürütülmektedir.

Tarihî ve Kültürel Faaliyetler:

ÇEKÜL örneğinde olduğu gibi tarihî ve kültürel zenginliklerimizimizin korunması konusunda çalışmalar yürütülmektedir. ■

- 1) Ramazan Özey, *Çevre Sorunları, İstanbul 2001*, s. 182.
- 2) Sargun Tont, *"Batılı Ülkelerde Kurtarıcı Çevreciliğin Kronolojisi", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul 2000*, s. 21-25.
- 3) Müslim, *"Taharet"*, 1; Tirmizî, *"Daavât"*, 86.
- 4) Müslim, *"Taharet"*, 68; Ebû Davud, *"Taharet"*, 14.
- 5) İsmet Binark, *"Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belgeler Işığında Türkler'de Çevrecilik Anlayışı"*, *Yeni Türkiye, Ankara 1995*, sy. 5, s. 11-26.
- 6) Gülgün Tuna, *"Uluslararası Örgütler ve Çevre"*, *Doğu Batı, Ankara 2003*, sy. 24, s. 257-272.
- 7) Tuncay Önder, *Ekoloji Toplum ve Siyaset, Ankara 2003*, s. 92-100.
- 8) Nergis Yazgan, *"Türkiye'de Son 25 Yılda Çevrenin Değişimi"*, *Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, s. 15-19.
- 9) Zeynep Arat, *"1970'lerden Sonra Çevrede Kurumsal Yapının Gelişimi"*, a.g.e., s. 166-172.
- 10) Akın Atauz, *"Çevreci Sivil Toplum Hareketinin Yakın Tarihi"*, a.g.e., s. 206-217.